
Nummela sanatorium

HENRIK RISKA

Klas Richard Sievers (1852–1931) blev 1888 utnämnd till docent i inre medicin vid Helsingfors universitet och han gjorde genast en studieresa till Mellan-europa. Lungsoten var vid den tiden den mest spridda dödliga infektionssjukdomen. Robert Koch hade 1882 upptäckt tuberkulosbakterien. Det första tuberkulos-sanatoriet hade visserligen inlett sin verksamhet redan år 1859 i Görbersdorf i Schlesien i dåvarande Tyskland, men någon omfattande bekämpning av sjukdomen hade inte kommit i gång.

I Görbersdorf hade Richard Sievers personligen träffat pionjären inom tuberkulosbehandlingen, Hermann Brehmer, och ställde vid Finska Läkaresällskapets allmänna möte i september 1889 frågan ”Är inrättandet av ett lungsotssanatorium i Finland ändamålsenligt och önskligt?”. Sanatoriefrågan dök upp på nytt först 1895, då allmänna mötet beslöt att med Sievers som ordförande tillsätta en kommitté för behandling av ärendet.

Med Forststyrelsens hjälp utsågs en idealisk plats uppe på Stängselåsen i Röykkä by i Nurmijärvi, cirka 40 kilometer norr om Helsingfors. Området, som kallades Nummela, var en del av statens skogar och omfattade 45 hektar tallskog vid den än i dag kristallklara sjön Sääksjärvi. Ritningar till sanatoriet beställdes av arkitekten Magnus Schjerfbeck, som hade en sedermera berömd system (Bild 1). Tecknandet av aktier i det nybildade sanatoriebolaget började framgångsrikt år 1899. Samtidigt hade på initiativ av Duodecim bolaget ”Keuhkotautisten parantola” grundats för byggandet av ett sanatorium i tallskogen vid det natursköna Punkaharju. Senaten förordade båda sanatorieprojekten 1901, men det sägs att Nikolaj Bobrikovs ”klumpiga hand” ingrep och fördröjde Nummelaprojektet med ett år. Båda sanatorierna kunde dock påbörja sin verksamhet år 1903. Nummela och

Takaharju var Finlands första egentliga sanatorier, även om det redan tidigare hade funnits många små inrättningar främst för vård av tuberkulösa barn.

Axel von Bonsdorff (1869–1945) hade under många år verkat som sanatorieläkare i Schweiz och blev utsedd till överläkare för Nummela sanatorium. Han ledde sanatoriet ända fram till 1936. Richard Sievers var länge ordförande för sanatoriets styrelse. Han ägnade sitt liv åt tuberkulosarbetet och tog 1907 initiativ till bildandet av Föreningen för tuberkulosens bekämpande i Finland (dagens FILHA rf) och var föreningens första ordförande. År 1928 blev Sievers vald till arkiater.

Erik och Elli (president K.J. Ståhlbergs dotter) Schauman var verksamma som sanatorieläkare tills de på 1930-talet flyttade till Karis för att starta verksamheten vid ett nytt centralsanatorium som kallades Mjölbollstad.

Nummela sanatoriums huvudbyggnad var ett stenhus, gemenligen kallat ”kivimuuri”, i tre våningar byggt i jugendstil med vidhängande ligghallar i trä och en senare tillkommen tornliknande bostadslänga. Kök och matsal fanns i en låg träbyggnad, som via en vinterträdgård med stora fönster var förenad med huvudbyggnaden. Ett litet självförsörjande samhälle bestående av ett tjugotal byggnader skapades kring sanatoriet. Där fanns pannrum för centralvärme, metallverkstad, snickeri, köksträdgård, telefonväxel, postkontor, frivillig brandkår, strandbastu och bostäder för läkare och övrig personal. Stall och svinstia saknades inte heller. Landsvägen mellan Helsingfors och Tavastehus, rikstresan, låg alldeles intill sanatoriet, men var en svårframkomlig och kurvig grusväg. Kommunikationerna sköttes bäst per järnväg via Röykkä station. I byn fanns sedermera andelslaget Ahjo och paret Lammervos (finlandssvenskt uttal: Lammärvo) av alla frekventerade butik.

Helsingfors Aktiebank drev filial och det lokala haket hette ”Keltainen koira”.

Sanatoriet hade omkring 100 vårdplatser och vårdtiderna var långa. Det var viktigt att andas frisk luft och inta god mat. Patienterna var mest unga människor som själva betalade för behandlingen. Edith Södergran och Guss Mattsson var sanatoriets mest berömda patienter. I en särskild träpaviljong sköttes också patienter på allmän plats. Verksamheten var filantropisk och bolagets aktieägare tog aldrig ut någon utdelning på aktierna. Inkomsterna och statsbidragen användes till förmån för verksamheten och för skötsel av fastigheterna.

Sanatoriet var välutrustat från första början. Röntgenapparaturen och instrumenten för torakoplastik och andra ingrepp var av första klass. I början fanns inga tuberkulosmediciner, men man lär ha experimenterat med bland annat sanokrysinbehandlingar.

Efter andra världskriget fortsatte verksamheten en tid som tidigare, men i början av 1950-talet introducerades de första tuberkulosmedicinerna. Nummela sanatoriums sista överläkare Nils Riska (1910–1998) införde genast behandling med tuberkulostatika. Han hade utmärkta kontakter med Sverige, där mycket fanns att inhämta. Professor Clarence Crafoord var en nära samarbetspartner. Han hade utvecklat hjärt-lungmaskinen och utförde med framgång torakotomier. Patienter med svår operationskrävande lungtuberkulos skickades till Söderby sanatorium nära Stockholm för att opereras av Crafoord. Redan i mitten av 1950-talet var Nummela sanatorium först i Finland med att operera tuberkulospatienter. Sanatoriet utvecklades till ett modernt sjukhus. Man gjorde till exempel lungfysiologisk utredning före operationerna och utförde så avancerade ingrepp som hjärtkatetreringar. Läkarkåren bestod av



Bild 1. Arkitekt Magnus Schjerfbeck's ritning av Nummela Sanatorium.

unga och entusiastiska kolleger. En del började redan som medicine kandidater, bland andra Tor-Leif Sellergren och Klas Lundberg. Bärande krafter var Lars Ekroth och Krister Nordström. Henrik Borgström bronkoskoperade och Harry Blomqvist opererade.

De medicinska framstegen var utomordentliga, men framtiden hade kommit för att stanna. Nummela sanatorium var ett privat sjukhus. Aderton centralsanatorier hade byggts ut och betjänade hela landet med framgång. Kiljava sanatorium, som blev färdigt på 1940-talet, reste sig över skogen mitt emot på Sääksjärvis östra strand. Lagstiftningen

hade moderniserats och behandlingen av tuberkulos hade blivit avgiftsfri för alla. Behovet av vårdplatser minskade successivt. Träpaviljongen hade rivits.

År 1958 beslöt man att upphöra med verksamheten. Nummela sanatorium såldes till Helsingfors stad och där inrättades ett B-sinnessjukhus, Röykkä Sjukhus. Nummelas kompetens inom tuberkulos och lungsjukdomar flyttade med personal och inventarier både fysiskt och andligen till Mjölbolstad, som år 1963 blev Mjölbolsta sjukhus. Nummela sanatoriums stiftelse för medicinsk forskning blev en biprodukt av försäljningen. Stiftelsen lever vidare

och stöder fortfarande forskning kring lungsjukdomar.

Verksamheten vid Röykkä sjukhus upphörde i februari 1996. Fastigheterna var i gott skick och hade nyligen sanerats grundligt. "Stenmuren" har varit till salu i över 20 år och för det mesta stått tom eftersom nya ägare inte kunnat hittas. En tillfällig flyktingförläggning verkade i huset som följd av den stora flyktingvågen 2015.

Kvar är huset och minnena.

Denna, här något modifierade, text har publicerats på finska i boken "Keuhkosairauksien uusi historia – Tuberkuloosista se alkoi" 2015.